

УДК 504.7:338.24:556

БОЙКО І.А., аспірант

Науковий керівник – **ПИСАРЕНКО П.В.**, д-р с.-г. наук

Полтавська державна аграрна академія

iraboyko7@mail.ru

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ВОДНИМИ РЕСУРСАМИ

У статті розглянуто основні засади сучасного еколого-економічного управління водними ресурсами на території Полтавської області в умовах сталого розвитку. Визначено основні проблеми застосування економічного механізму регулювання природокористуванням. Здійснено аналіз державної екологічної політики України та діючих програм на Полтавщині щодо захисту навколишнього природного середовища та раціонального використання природних ресурсів. Запропоновані економічні інструменти раціонального природокористування.

Ключові слова: **еколого-економічна ситуація, регулювання, екологічна політика, водні ресурси.**

Постановка проблеми. Зростаюча інтенсивність експлуатації природних ресурсів, кризовий стан економіки в перехідний період збільшують ризик виникнення техногенних катастроф, не дозволяють як державі, так і окремим природокористувачам виділяти в повному обсязі кошти, необхідні для здійснення заходів щодо зниження рівня впливу на навколишнє середовище, вимагають розробки оптимальної еколого-економічної стратегії подальшого розвитку водного господарства, що розширить можливості управління ним та рівнем екологічної безпеки. В останні роки стає очевидним той факт, що земна біосфера і екосистеми різних рівнів мають обмежені можливості щодо забезпечення свого нормального функціонування і відтворення в умовах надмірного впливу людської діяльності [1].

Нині економічний механізм екологічного регулювання в Україні ґрунтується на концепції платності природокористування. Позитивні моменти економічного механізму екологічного управління полягають у тому, що завдяки його економічним інструментам були опрацьовані основи платного природокористування. Економічний інструментарій є єдиним засобом, який дозволяє забезпечити надходження фінансових ресурсів в обсягах, необхідних для ліквідації наслідків забруднення навколишнього природного середовища.

Складність регулювання водних відносин зумовлюється специфікою природних вод як компонента природного середовища і виробничого ресурсу для більшості галузей народного господарства. Водноресурсна забезпеченість позначається на ефективності економіки як окремих регіонів, так і держави в цілому, оскільки наявність і якісний стан водних ресурсів впливають на розміщення і функціонування господарських об'єктів і вартісні характеристики виробленої продукції [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням оптимізації взаємодії екології та економіки, формування економічного механізму природокористування присвячені роботи С.М. Бобильова, О.Л. Боброва, В.А. Вашанова, В.В. Глухова, В.І. Кирюшина, О.І. Маликової, К.В. Папенова, С.А. Пегова, А.В. Шевчука та ін. Еколого-економічні аспекти переходу сталого розвитку розглянуто в роботах Т.А. Акимової, К.С. Лосева, Н.Н. Лук'янчикова, А.Д. Урсула та ін., а також у працях закордонних авторів: Г. Дейлі, Р. Костанза, Ц. Моріта, Д. Пирс, Р. Репетто та ін. Дослідження свідчать, що досягнення параметрів сталого розвитку сільського господарства спираються на глибоку інтеграцію виробничої та природоохоронної діяльності в агросфері, еколого-економічне обґрунтування структури та напрямку розвитку сільського господарства та збереження агроєкосистем із врахуванням вимог економічного зростання та забезпечення безпеки довкілля. Питання покращення взаємодії сільського та водного господарства необхідно вирішувати з позиції оптимізації кінцевих еколого-економічних результатів їх господарської діяльності. Неостаточно вирішені й проблеми в галузі розвитку основ платного природокористування в сільському господарстві.

Сучасні дослідження та публікації за вказаною темою в Україні пов'язані з роботами Інституту проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України. Зокрема, у працях

Б.В. Буркинського, Е.В. Степанової та В.Н. Степанова. Важливі аспекти економічних механізмів розглянуто в працях Н.Н. Громової, Р.А. Крижанського, Л.Г. Мельника та ін.

Мета досліджень – є оцінка сучасної еколого-економічної ситуації в галузі управління водними ресурсами на Полтавщині в умовах сталого розвитку.

Матеріали і методи досліджень. У ході виконання дослідження проведено узагальнення фондів і опублікованих матеріалів, що стосуються еколого-економічної ситуації на території Полтавської області. Для цього були використані систематичні, аналітичні та статистичні методи.

Результати досліджень та їх обговорення. Основними напрямками вдосконалення економічного механізму екологічного управління є модернізація існуючих регуляторів, здійснювана одночасно з розробкою і впровадженням у практику нових ринкових інструментів. Світовий досвід свідчить, що система екологічного менеджменту залежить від ефективності економічного механізму природокористування, який базується на збалансованому поєднанні регуляторів примусово-обмежувального характеру з регуляторами стимульовально-компенсаційного характеру, які, в свою чергу, забезпечують сприятливіші умови для природозбереження, а також для забезпечення екологічно безпечних технологій і методів господарювання. У багатьох країнах світу щодо вирішення еколого-економічних проблем природокористування нагромаджений значний досвід: створені ефективні організаційні структури та дієвий механізм правового регулювання охорони та раціонального використання природних ресурсів. Ті відомі моделі управління, які існують нині в Японії, США, деяких країнах Західної Європи, є здобутком багаторічних пошуків, спроб і помилок.

Генезис статистики охорони і відтворення довкілля індустріально розвинутих країн полягає в якісному розвитку статистичних потоків – від збору даних про природоресурсний потенціал до інформаційного забезпечення з приводу забруднення навколишнього середовища та шкоди, яка завдається суспільству за деградації екосистем, і до макроекономічної оцінки впливу екологічного фактора й повноцінних розрахунків еколого-економічних втрат (доходів). Звичайно, увага приділяється проблемі інтеграції екологічної статистики з економічними індикаторами і навпаки. Тому досить активно розвивається база статистичного моніторингу, нарощується масив макроінформації про стан, якість, продуктивність природних ресурсів, динаміку споживання, відтворення та еволюцію екосистем на локальному, регіональному, національному і міжнародному рівнях.

Утвердження економічних підходів до управління природокористуванням означає наукову розробку і практичне впровадження надійних економіко-правових механізмів оздоровлення навколишнього середовища на всіх рівнях господарювання. Причому застосування економічного механізму регулювання природокористуванням має здійснюватися не адміністративним тиском, а створенням таких умов для виробничої діяльності, за яких господарюючим суб'єктам стало б вигідним досягнення екологічних цілей [3, 4].

Нова державна екологічна політика України як частина реформ, що впроваджуються в процесі асоціації з Європейським Союзом, визначається Законом України «Про основні засади (Стратегію) державної екологічної політики на період до 2020 року» [5] та Національним планом дій з охорони навколишнього природного середовища на 2011-2015 роки [6]. Суть цієї реформи полягає в інтеграції екологічної політики до політик соціально-економічного розвитку національного, регіонального, обласного та місцевого рівня, а також до політик розвитку секторів економіки, з метою більш ефективного захисту навколишнього природного середовища та раціонального використання природних ресурсів України згідно з міжнародними стандартами. Згідно зі стратегією, метою національної екологічної політики є стабілізація і поліпшення стану навколишнього природного середовища України через інтеграцію екологічної політики до соціально-економічного розвитку України для гарантування екологічно безпечного природного середовища для життя і здоров'я населення, впровадження екологічно збалансованої системи природокористування та збереження природних екосистем.

Мета місцевого екологічного управління полягає, таким чином, не тільки у виконанні формальних еколого-економічних функцій, а й у створенні та підтримці функціонування неформальної системи місцевих екологічних ініціатив, екологічного самоврядування та формування завдань щодо соціального, економічного та екологічного розвитку як триединого процесу.

Обласна програма «Питна вода Полтавщини» на 2011-2020 роки спрямована на реалізацію державної політики щодо забезпечення населення якісною питною водою в достатній кількості відповідно до Закону України «Про питну воду та питне водопостачання». Забезпечення населення питною водою є для багатьох регіонів області однією із пріоритетних проблем, розв'язання якої необхідно для збереження здоров'я, поліпшення умов діяльності і підвищення рівня життя населення [7]. Програма розрахована на 10 років і буде виконуватись у два етапи.

Оптимальним варіантом розв'язання існуючих проблем є реалізація державної політики щодо розвитку та реконструкції систем централізованого водопостачання та водовідведення; охорони джерел питного водопостачання; нормативно-правового забезпечення у сфері питного водопостачання та водовідведення; розроблення та впровадження науково-дослідних і дослідно-конструкторських розробок на основі новітніх матеріалів, технологій, обладнання, приладів; підготовки професійних кадрів, здійснення моніторингу та контролю якості у цій сфері, інформування населення країни про якість питної води.

Висновки. На сьогодні важливе значення має формування і запровадження дієвих економічних інструментів раціонального природокористування, серед яких можна виділити: податки, платежі, фінансову допомогу, кредити на обмеження викидів, платні дозволи на викиди, квоти, допуски чи граничні показники рівня забруднювального викиду, ліцензії, створення організаційно-економічних умов для інноваційного підприємництва в екології, виробництва екотехніки та екотехнологій, утилізації відходів, розвиток екологічного аудиту, становлення екологічного менеджменту тощо. Платні дозволи створюють для забруднювачів стимули для зменшення своїх викидів до рівня, нижчого від установлених меж, щоб продавати різницю між реальними і дозволеними викидами іншим забруднювачам.

Недоліком стратегій і програм соціально-економічного розвитку є відсутність, або недостатнє висвітлення екологічних особливостей конкретних територій, оскільки для кожного регіону України характерний свій специфічний набір екологічних проблем. Зі сфери регіональних Програм випали такі види діяльності як природоохоронна, екологічно чисті технології і виробництва, відсутні цілі та завдання щодо формування громадської екологічної свідомості тощо.

Проаналізувавши типові помилки, допущені розробниками за формування регіональних програм, можна визначити основні з них:

- несумісність і неузгодженість цілей, заявлених в паспорті програми і змісту конкретних заходів;
- відсутність обґрунтовано вибраних пріоритетів напрямів реалізації цілей програми;
- дублювання заходів програми;
- відсутність аналізу результатів реалізації попередньої програми;
- відсутність розрахунку ефективності реалізації програми;
- порушення принципу комплексності за формування програми.

Зокрема, аналіз практики реалізації державних і регіональних програм розвитку, а також їх фінансового забезпечення свідчить, що до основних недоліків, які перешкоджають ефективному використанню програм як дієвого інструменту впровадження екологічної політики належить наступне:

1) відсутність системного впровадження програмно-цілевих методів за формування і реалізації цільових програм розвитку, який виражається у відсутності єдиної методології формування цільових програм, у тому числі порушенні взаємозв'язку між метою, заходами, виконавцями і ресурсами програми;

2) велика кількість програм, які мають пріоритетне значення і претендують на першочергову реалізацію, не відповідає можливостям одночасного виділення значних фінансових ресурсів з державних і регіональних бюджетів;

3) непорядкованість регулювання і використання фінансових ресурсів, а також обмеженість державного фінансування і нестабільність фінансових надходжень з інших джерел;

4) недосконалість організаційно-економічного механізму виконання програмних заходів;

5) неналежний рівень контролю, особливо на завершальних етапах реалізації цільових програм і роз'єднаність контролюючих органів територіального і галузевого управління.

Необхідно змінити підхід до стратегічного планування, виходячи з таких принципів: відповідальність за стан довкілля несе усе суспільство, а не лише держава; розробляється не фіксований план, а система, яка може постійно удосконалюватися; цілі визначаються інтегровано та комплексно; рішення ухвалюються прозоро; здійснюється постійний аналіз результатів для поліпшення екологічного управління.

Як приклад, визначимо пріоритетні екологічні проблеми в галузі водних ресурсів:

- надходження забруднень у водні об'єкти та ґрунти внаслідок аварійних витоків з каналізаційних мереж та з недостатньо очищеними зворотними водами;
- втрати води через витoki мереж водопостачання та невраховане споживання води;
- біологічне та хімічне забруднення міських територій через витoki забруднених стічних вод внаслідок порушення каналізаційних мереж.

Наступним етапом в розробці галузевої програми буде формулювання основних цілей програми:

- зниження до 2020 року на 15% рівня забруднення водних об'єктів за рахунок побудови нових та реконструкції існуючих міських очисних споруд;
- збільшення до 2015 року на 20% кількості нових та реконструйованих міських (селищних) очисних споруд;
- оновлення до 2020 року на 50% мереж водопостачання та водовідведення.

Завершальним етапом буде визначення показників досягнення встановлених цілей:

- частка втрат (%) води від загального об'єму за водопостачання через витoki та через невраховане споживання;
- кількість (одиниць) уведених нових або реконструйованих комунальних споруд очищення зворотних вод;
- обсяги (тис. т) надходження забруднювальних речовин в природне середовище зі зворотними водами;
- кількість (км) відновлених (замінених) мереж водопостачання та водовідведення;
- частка (%) забруднених зворотних вод в загальному обсязі скидання у природні водні об'єкти.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Патока І. В. Економіко-екологічна оцінка господарських рішень (управлінський аспект) / І.В. Патока. – Автореф. канд. дис. – К., 1996.
2. Веклич О. Удосконалення економічних інструментів екологічного управління в Україні / О. Веклич. – Економіка України. – № 9. – С. 65–74.
3. Мельник Л. Г. Экологическая экономика / А.Г. Мельник. – Сумы: Университетская книга, 2001. – 350 с.
4. Экологические проблемы современного общества / Отв. ред. Пархалина Т. Г. – М., 2001. – 214 с.
5. Закон України «Про основні засади (Стратегію) державної екологічної політики на період до 2020 року» від 21 грудня 2010 року.
6. Національний план дій з охорони навколишнього природного середовища України на 2011–2015 роки. Затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України 25 травня 2011 року за № 577.
7. Обласна програма «Питна вода Полтавщини на 2011-2020 роки». Додаток до рішення четвертої сесії обласної ради шостого скликання від 30 березня 2011 року.

Современные тенденции эколого-экономического управления водными ресурсами

И.А. Бойко

В статье рассмотрены основные аспекты современного эколого-экономического управления водными ресурсами на территории Полтавской области в условиях устойчивого развития. Определены основные проблемы применения экономического механизма регулирования природопользованием. Рассмотрена государственная экологическая политика Украины и действующие программы на Полтавщине в сфере защиты окружающей природной среды и рационального использования природных ресурсов. Предложены экономические инструменты рационального природопользования.

Ключевые слова: эколого-экономическая ситуация, регулирование, экологическая политика, водные ресурсы.

Надійшла 07.10.2013.